

„Az iskolák nem arra szánvák, hogy azokban tudósok képeztessenek!” Lonovics József oktatásügyi munkálatai a reformkorban

BÁRÁNY Zsófia

PhD, tudományos kutató | Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ – Országos Széchényi Könyvtár
Lipták Dorottya Sajtótörténeti Kutatócsoport

MTMT: 10034406 | ORCID 0009-0005-2343-9336
barany.zsafia@oszk.hu

KEYWORDS

- József Lonovics
- Alajos Mednyánszky
- proposals for education reform
- lyceum of Temesvár
- Diet
- Hungarian Academy of Sciences
- Eger

KULCSSZAVAK

- Lonovics József
- Mednyánszky Alajos
- oktatásügyi reformtervezetek
- temesvári lyceum
- országgyűlés
- Magyar Tudományos Akadémia
- Eger

ABSTRACT

“Schools are not meant to train scientists!” The educational work of József Lonovics in the reform era | József Lonovics, Bishop of Csanád, was elected an honorary member of the Hungarian Learned Society (later: Hungarian Academy of Sciences) in 1843. The Archpriest’s commitment to the cause of the Hungarian language played a key role in the decision of the scientific community. The study attempts to explore the work of the academician, politician, diplomat during the reform era in relation to education, touching on topics such as the bishop’s family background, the effects of his youth in Eger, his efforts to found a school in Temesvár, his ideas for national educational reform, and his attitude towards school visits abroad.

ABSZTRAKT

Lonovics József csanádi püspököt 1843-ban választották a Magyar Tudós Társaság tiszteleti tagjává. A tudós közösség döntésében kiemelt szerepet játszott a főpap magyar nyelv ügye melletti elkötelezettsége. A tanulmány az egykori akadémiai tag, politikus, diplomata reformkori működését az oktatásügy kapcsán igyekszik körbejárni, olyan tárgyköröket érintve, mint a püspök családi háttere, a fiatalkori egri működésének hatásai, a temesvári iskolaalapítási törekvései, az országos szintű oktatási reformelképzelései vagy a külföldi iskolalátogatáshoz való viszonya.

Bevezetés

A Magyar Tudós Társaság 236 reformkori tagja között 39 személy elsősorban papként, lelkészként azonosítható. Közülük 15-en voltak, akik pályájuk során kizárólag lelkipásztorként működtek. Négy főpap sorolható e csoporthoz: a dunántúli evangélikus szuperintendens Kis János; a szepesi püspök, majd egri érsek Pyrker László János; az erdélyi, később pécsi püspök Szepessy Ignác; s a csanádi püspök, idővel egri, végül kalocsai érsek Lonovics József (Ugrai, 2022. 15).

A „nemzeti nyelvünk érdekei mellett” „ritka buzgalommal fáradozó püspök urat”,¹ Lonovicsot 1843. október 7-én választották a Magyar Tudós Társaság tiszteleti tagjává. Húsz évvel később, 1864. január 14-én a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja lett. A tudós közösség döntésében kiemelt szerepet játszott a politikus–főpap magyar nyelv ügye melletti elkötelezettsége (Hamza, 2021). A tanulmány az egykori akadémiai tag reformkori működését a magyar nyelv ügyéhez szorosan kapcsolódó oktatásügy kapcsán igyekszik körbejárni, olyan tárgyköröket érintve, mint például a főpap iskoláztatása, oktatási reformelképzelései vagy a külföldi iskolalátogatáshoz való viszonya.

¹ Temesvárott. Jelenkor 1841. máj. 8. 146.

Az intézményes oktatás előtt: polgári család, pap és orvos testvérek

Lonovics József az anyakönyvi kivonat alapján 1793. január 31-án Miskolcon látta meg a napvilágot polgári származású szülők gyermekeként (Bárány, 2024a. 23; Keszei, 2018. 17–20). Egyik testvére, Lonovics János szintén pap lett, és ároktői plébánosként 1823 decemberében, harminchárom évesen elhunyt. Lonovics János és József csupán a néhány év korkülönbség miatt többé-kevésbé egy időben végezték az egri szemináriumot. Sokatmondó kapcsolatukról, hogy testvére halálos ágyánál végrendeletét a későbbi főpap jegyezte le, illetve ő rendezte a hagyatékát is (Bárány, 2024a. 28).

A másik testvér, Lonovics Ferenc egri káptalani számvevő volt. Az ő fia, József (1824–1902) lett Csanád vármegye későbbi főispánja, aki 1852-ben vette feleségül a nemzet csalogányát, Hollósy Kornéliát.² Lonovics Ferenc szintén jó kapcsolatot ápolhatott testvérével, a későbbi főpappal. Kölsönösen támogatták egymást, miként azt a püspöknek köszönhető családi nemesítés³ vagy éppen a kanonoki kinevezésnek örülő, alábbi levél is bizonyítja:

„Kedves Jóskám! Ma reggel hét Ora után Söter Posta Mester Úr a Decretumodat hozám hozta, én pedig azt azonal az Érsek Udvarába viszem, kis édes Jóskám hogy Szombaton v[agy] Vasárnap magadat instaláltathasad, Pálffy Stalumjára vagy kinevezve. [...] Egyébb eránt csokolak, s vagyok Szerető Tesvéred Ferencz.”⁴

Jánossal és Ferencsel szemben azonban alig tudunk Lonovics Imre (1775?–1840 k.) és a püspök kapcsolatáról. A főpap testvére, Imre a pesti egyetem egykori orvostanhallgatója volt. Vinnán született, Szentmarjay Ferenc és Szmethanovics Károly vallomása alapján tartóztatták le 1795. március elején a jakobinus mozgalomban való részvételért. Védőjének Madách Sándort, a drámaíró Madách Imre édesapját választotta. Felmentették, május 22-én szabadult. 1797-ben szerezte meg az orvosi oklevelét. Az 1800-as évek elején Nagyváradon élt. Élete végén Bihar vármegye főorvosa volt. Három fiú, Károly, Miklós, Ferenc édesapja, akik közül Miklós később Bihar vármegye seborvosa lett (Bárány, 2024a. 86).

A lánytestvérek, Mária, Anna, Franciska, Terézia,⁵ valamint József kapcsolatáról egyelőre nagyon kevés az ismeretünk. Terézia végrendelete alapján feltételezhető, hogy megkülönböztetett tisztelettel volt paptestvére felé:

„Nem lévén immár kedves testvérem József testi táplálásod általam élvezhető, hívén azomban tiszta lelked fohászait Isten előtt kedvesnek, kérek légy én nékem holtom után is lelki gyámolódom buzgó imaid által [...]”⁶

² Hollósy Kornélia testvére, Mária pedig Lonovics Károlyhoz ment feleségül (Diósszilágyi, 1984. 22.; Tóth, 1996. 13).

³ Bárány, 2024a. 86–87. A rendi társadalom újratermelődését jelző nemesszerező törekvések átöröklődtek a polgári társadalomba (Keszei, 2018. 24).

⁴ MNM KK OSZK Kt. Fol. Hung. 1920. I. Lonovics József iratai. 66. fol. Lonovics Ferenc levele Lonovics Józsefhez. Eger, 1829. febr. 25. „[...] De mivel a Bécsiek [ti. levelek] éppen azok, a mellyeket nyughatatlanul vártál, atol az agodástul minil elibb fel menteni tégedet jónak gondoltam, azért [...] volt szolgálmat Dallos Miskát fogadtam meg Várkonyba Levélvivőnek [...]. Igaz és hiv Testvéred Ferencz” MNM KK OSZK Kt. Fol. Hung. 1920. I. Lonovics József iratai. 64. fol. Lonovics Ferenc levele Lonovics Józsefhez. Eger, 1829. febr. 16.

⁵ Nevüket említi: MNM KK OSZK Kt. Fol. Hung. 1920. II. 161–162. fol. Lonovics Terézia végrendelete. Miskolc, 1843. szept. 12.

⁶ MNM KK OSZK Kt. Fol. Hung. 1920. II. 161–162. fol. Lonovics Terézia végrendelete. Miskolc, 1843. szept. 12.

Minta: az egri oktatási intézmények

Lonovics elemi tanulmányait és gimnáziumi éveit Miskolcon teljesítette (Ipolyi, 1873. 8). Tizenöt-éves elmúlt, amikor 1808-ban az egri szemináriumba lépett, ahol filozófiát és teológiát tanult.⁷ Az ifjút már iskolai évei során több tudós, későbbi MTA-tag, illetve későbbi egyházi vezető vette körül. A teológiai tanulmányainak prefektusa volt például a majdani szatmári püspök, kinevezett esztergomi érsek, Hám János, aki morál- és pasztorálteológiai, valamint egyházjogtanári feladatain kívül ekkor az egri főegyházmegyei káptalani konzisztóriumban a szentszéki ügyészi pozíciót is betöltötte. A tanuló évek során a filozófiadoktor, a Kisfaludy Társasághoz köthető Kovács Mátyás prefektus helyettesként, illetve a majdani pécsi és erdélyi püspök, MTA tiszteleti tag, Szepessy Ignác vallásantánaraként irányította az ifjú tanulmányait. Továbbá ugyancsak egri kanonok volt ekkor a több külföldi tudós társaság tagjaként is számon tartott csillagász, matematikus, fizikus Hell Miksa egykori gyakornoka, Madarassy János is (Bárány, 2024a. 25).

Sőt, a későbbi székesfehérvári, váradi, majd nyitrai püspök, Vurum József által vezetett egri líceumban a csillagász Tittel Pál⁸ a bölcelet, valamint a matematika tanáráként oktatott. Carl Friedrich Gauss tanítványa, az 1830-tól akadémiai rendes tag bizalommal lehetett a fiatal pappal, miként személyes hangvételű levele tanúsítja.

„[...] József barátom! [...] de legvégül hátra van még, hogy a kezdeményezésekhez Öexcellenciája részéről kegy járuljon, és hogy ezt elnyerd, Téged barátom, újra és újra igen buzgón kérlek. A kívánt hatáshoz ékesszólásra lesz szükség, ebben mérhetetlen hatalmad van, és a szorgalmas buzgalomra irántam, amelyből, ahogy mindig is tapasztaltam, szilárdan remélem, úgy most sem lesz hiány.”⁹

Ismeretes, hogy a csillagász és párfogója, Fischer István érsek kapcsolata idővel megromlott (Vargha–Kanyó, 1988. 11–12., 41). Érthető tehát, hogy közbenjárói szerepre kérte a tudós az érsek mellett szolgáló, fiatal papot.

Lonovics József 1814-től Fischer István egri érsek mellé került szentszéki jegyzőként, majd érsekségi titkárként. A főpap halála után utódja, Pyrker László János mellett is titkári pozíciót töltött be (Bárány, 2024a. 23). Pyrker 1844-től tiszteletbeli MTA-tag volt, sőt a magyar tudós közösségnek 2000 pengőforintot hagyományozott (Bárány, 2024b. 138). A költőként, a művészetek mecénásaként is ismert új érsek számára az irodalom és a tudományok mellett az iskolaügy szintén kiemelt fontossággal bírt. Már szepesi püspökként foglalkoztatta a téma, miként az önéletrajzából kiderül:

„Egyházmegyéim [ti. szepesi egyházmegye] bejárása nem csak vigasztalásul szolgált, hanem egyben hasznomra is vált. Megismertem az ottani lelkipásztorok többségét, ugyanakkor szembeötlött az is, hogy a plébániákon milyen nagy szükség van alkalmas iskolai tanítókra. Szüntelenül foglalkoztatott ez a gondolat, és nem sokkal hazatértem után körlevelet küldtem káptalanomnak és valamennyi lelkipásztornak, amelyben arra kértem őket, hogy támogassák tervezett, rendkívül fontos vállalkozásomat, nevezetesen egy a leendő falusi iskolai tanítók vagy preparandisták számára felállítandó intézményt. Az ehhez szükséges tőke jelentős részét magam ajánlottam föl; kidolgozásra került az intézet terve; [...]” (Pyrker, 2025.)

⁷ Bővebben: Bárány, 2024a. 23–24. A szemináriumi forrásokban jelzett humanitas nagy valószínűséggel a gimnáziumi tanulmányra utal. Ám Lonovics esetében nem elég csupán az intézményi keretekre gondolni: a nemesi értékrendhez szorosan kötődő retorikai műveltsége kiemelkedő volt. Feltehetőleg adottságait kulturális környezete révén olyan készségekben, képességekben tudta kamatoztatni, amelyek különösen is tehetségessé tették őt környezete előtt (Keszei, 2018. 22).

⁸ Az MTA reformkori tagjai között 15 főt lehet elsősorban hivatásos tudósként említeni, közöttük Tittel (Ugrai, 2022. 12).

⁹ „Amice Josephé! [...] at summum restat, ut coeptis Suae Excellentiae accedat gratia, atque ut hanc lucrareris, Te Amice, iterum iterumque impensissime oro. Ad optatum effectum facundia opus erit, hac polles ultra modum, et diligenti studio in me Tuo, quod ut adhuc semper expertus sum, ita nunc quoque haud defuturum firmiter spero.” MNM KK OSZK Kt. Fol. Hung. 1920. I. Tittel Pál levele Lonovics Józsefhez. Eger, 1821. dec. 12.

A főpap kezdeményezése valóban kiemelkedő fontosságú volt, hiszen Magyarországon a reformkor elején csupán három önálló tanítóképző intézet létezett: kettő, Óradon és Zomboron, a görögkeleti egyházhoz tartozóan, egy pedig Szepeskáptalanban Pyrkernek köszönhetően (Bényei, 1994. 290–291).¹⁰

Vállalkozását a főpap nem csupán visszaemlékezéseiben taglalta hosszasan, de beszámolt arról az uralkodónak. I. Ferenc pedig a következőképpen méltatta Pyrker működését:

„Ön apostoli főpásztori hivatalának gyakorlását, igen helyesen a legfontosabb, atyai szívemhez legközelebb álló résszel, nevezetesen a vallási és iskolai oktatás előmozdításával és javításával kezdte meg és ezzel különösen elnyerte a tetszésemet. Várom egyházmegyéjének beutazásáról szóló jelentésének további részleteit, és jelentését az új tanítóképző intézet előrehaladásával kapcsolatban.” (Pyrker, 2025.)

Egy másik levélben pedig ekképpen támogatta az uralkodó a további munkálatokat:

„Az Ön [...] jelentését, a falusi tanítók képzését szolgáló szepességi intézményről, amely az Ön közismert ügybuzgalmának köszönhetően és a székeskáptalan és a lelkipásztorok dicséretes, tevékeny közreműködése révén olyan gyorsan létrejött, különös örömmel veszem tudomásul, s ezzel mindkét félnek kifejezem tetszésemet. Egyébiránt mihamarább várom az új tanítézet tervét és alapszabályzatát, hogy aztán további kérelmével kapcsolatban, hogy azt közvetlenül a helytartótanácsnak rendeljem alá, meghozhassam döntésemet.” (Pyrker, 2025.)

Nem meglepő, ha Egerben is hasonló kezdeményezései voltak Pyrkernek. Az új érsek megérkezésekor azonban a városban már olyan, az oktatást, a tudományokat szolgáló intézmények léteztek, mint a 18. század elején alapított papnevelő intézet, az Eszterházy Károly püspök által egyetemnek kívánt püspöki líceum, amely az egyetem után az első, jogi képzést nyújtó katolikus intézmény volt (Sasfi, 2013. 80). Megemlítendő továbbá az ugyancsak Eszterházy által alapított érseki könyvtár és csillagvizsgáló, vagy épp a könyvnyomda. Pyrker 1828-ban a líceumhoz kötődően rajziskolát hozott létre az iparostanoncok számára, illetve az alacsonyabb művészeti oktatás céljából. Még ugyanebben az évben megalapította az első magyar nyelvű tanítóképzőt Egerben (Eötvös, 2025. 783–784). 1842-re pedig – az országgyűlés kívánalmaként – öt királyi katolikus tanítóképzőt létesített a kormányzat (Sasfi, 2013. 70.; Mészáros, 1980. 234). Az 1840-es évek első felében az egységes állami tanítóképzés igénye egyre komolyabban foglalkoztatta a közéletet. Hiába nyíltak azonban új intézmények, a tanítójelöltek száma így is elmaradt a szükségestől. Az 1840-es évek második felében tehát a polgári fejlődés sürgető igénye maradt a tanítóképző hálózat fejlesztése (Bényei, 1994. 295–297).

Pyrker egyébként életműve kiemelt részeként nevezte meg a két tanítóképző intézet létrejöttét:

„Az év során [ti. 1829-ben] a Szepességhez hasonlóan Egerben is létrehoztam a leendő falusi tanítók képzésére egy tanítóképzőt, valamint az egri ifjúság számára egy rajziskolát. Mindkettő kiválóan prosperál. A legjobb dolog, amit életemben szerencsém volt létrehozni, az talán a két tanítóképző intézmény felállítása volt, hiszen az azóta eltelt huszonnégy év alatt, a szepességi és az egri intézetből, többszáz képzett falusi tanító került ki, és kapott állást. Legyen az Istennek dicsőség és hála mindezért!” (Pyrker, 2025.)

Érthető, ha Lonovics támogatását is kedvezően fogadta. 1829. április 28-án az egri érsek az alapítandó tanítóképző intézetről szóló beadványában megemlítette, hogy azt az újonnan kineve-

¹⁰ A protestánsoknál általában a gimnáziumi, kollégiumi diákság, illetve leendő papság vállalta az iskolamesteri állást, valamint a görögkeletieknél is javarészt nagyobb diákok, pópák tanítottak.

zett canonicus theologus 1000 forinttal támogatná (Bárány, 2024a. 32). Köszönetét pedig Lonovicsnak is kifejezte.¹¹

Feltehetőleg az érseki törekvéseket támogató hozzáállás szerepet játszott abban, hogy Lonovics Józsefet 1829. július 1-jén Pyrker az egri szeminárium rektorává nevezte ki. 1832. október 31-ig töltötte be ezt a pozíciót, amely mellett morál- és pasztorálteológiát tanított az egri líceumban. Jóllehet rövid oktatói–rektori időszakról volt szó, úgy tűnik, mégis sikerült a közvetlen tanár–diák kapcsolatokra is időt szakítani. Bizonyítja ezt az a tény, hogy az évfolyam-laudatiókon túl több, hozzá intézett személyes köszöntő is fennmaradt (Bárány, 2024a. 38).

Mozgástér: oktatásügy és a csanádi püspök

Oktatási intézmények alapítása

Kőszeghy László vezetése alatt 1806-ban nyitotta meg kapuit a Csanádi Egyházmegye szemináriuma. Az 1834-ben az egyházmegye élére kerülő Lonovics nem csupán a papnevelde Kőszeghy-féle szabályait módosította – bevezetve az egri szemináriumét az intézetbe –, de az épület átalakítására 1836-ban terveket készített. 1841-ben pedig megnyílt a püspöki líceum, amely 1845-től a két évfolyamú jogi tanulmányoknak is helyet adott (Bárány, 2024a. 81).

1834. szeptember 24-én, Szent Gellért ünnepén került sor Lonovics József csanádi püspökké történő felszentelésére. Úgy tűnik, az oktatásügy rendezése az első teendői között volt. Már 1834 októberében jelezte barátjának, az 1830-tól MTA igazgatósági tag Reviczky Ádám kancellárnak, hogy a szemináriumban megfelelő szabályozás hiányában a növendékeket addig inkább az igazgatók önkénye („*ex rectorum arbitrio*”) szerint nevelték, mintsem egy meghatározott módszer alapján („*ex certa methodo*”). Úgy vélte, szabályokat kell előírni az előjárók számára és részletesen meg kell határozni a fegyelmet.¹² A szeminárium épületének romos állapota kapcsán decemberében arról tájékoztatta másik barátját, Kunszt Józsefet, a későbbi kalocsai érseket, hogy a felújítási munkálatokra kérvényt nyújtott be. 1836-ban pedig nyilvánossá tette líceumalapítási szándékát (Bárány, 2024a. 82).

A líceumalapításhoz a püspök kezdőtőkét ajánlott fel, és felszólította egyházmegyéje rendjeit, hogy pénzbeli, ingatlan- vagy egyéb felajánlás formájában járuljanak hozzá kezdeményezéséhez a „közjó” érdekében. Temes vármegye támogatásáról biztosította a püspököt, s egyúttal az ügy felkarolására kérte a nádort. Lonovics a városi tanácshoz is támogatásért fordult. Nem sokkal később pedig már József főherceg folyamodott az uralkodóhoz, hogy támogassa a tervet, amely nem csupán a bánsági és határmenti terület, de az egész királyság javát is szolgálná. Noha a líceumokban általában csupán bölcséletet oktattak, Lonovics felvetette, hogy a megfelelő pénzügyi keretek mellett a jövőben biztosítsák a filozófiai mellett a jogi tanulmányokat is, amely kapcsán az elméleti és gyakorlati képzést is fontosnak tartotta. A hasonló, magasabb oktatási intézmény példájára egykori főegyházmegyéjét, az egrit említette, ahol szintén líceum és papnevelő szeminárium működött.¹³

¹¹ MNM KK OSZK Kt. Fol. Hung. 1920. I. Pyrker János László levele Lonovics Józsefhez. Eger, 1829. márc. 10.

¹² MNM KK OSZK Kt. Fol. Hung. 1920. I. Lonovics József levele Reviczky Ádámhoz. (Fogalmazvány). S.l., 1834. okt. 4.

¹³ A kizárólag papnevelést célzó szemináriumok mellett a líceumokban már világi hallgatók is tanulhattak (Sasfi, 2013. 68). A korszakban három líceumban – Eger, Pécs és Temesvár – jogot és bölcséletet is tanítottak (Bárány, 2024a. 81).

A püspök filozófiai oktatásra irányuló törekvéseit végül siker koronázta, a temesvári jogi oktatás azonban még váratott magára. E téren a főpap 1845 augusztusában egyházmegyéje lakosainak – földesúr, polgár, „gazdászati és hadi pályán” szolgálók – igényeként vázolta a Helytartótanácsnak. Hivatkozott az egyéb iskolák (Pest, Nagyvárad) távolságára és az év nagyrésztében járhatatlan utakra, amelyek következtében „számtalan jeles tehetségű” fiatal esik el a megfelelő tanulmányoktól, amelyekkel az uralkodó és a „haza” szolgálatára lehetnének. Külön kiemelte a szabad királyi városok lakosait, mivel úgy vélte, a tervezett intézet az 1843–44. évi országgyűlésen „tárgyalt s elfogadott törvényjavaslat értelmében” lenne lényeges, azaz hozzájárulna ahhoz, hogy a városi polgárság saját lakosaiból megfelelő számú és képzettségű személyt állítson ki a polgári és büntető perek bíraskodásához.¹⁴

Nem véletlenül hivatkozott erre a javaslatra a csanádi püspök. Közismert, hogy a magyarországi reformellenzék egyik központi kérdése volt az új polgári és büntető-törvénykönyv, illetve a törvénykezés reformja. A polgári jogegyenlőség megteremtése érdekében olyan célokat tűztek ki, mint a jobbágyok felett ítélkező földesúri joghatóság, az úriszék felszámolása, a bűnvádi eljárás egységesítése (Urbán, 1980. 38). Szintén ismeretes, hogy 1843–44-ben a büntetőjogi és a büntető perjogi javaslat megbukott a főrendek és az alsótábla nézeteltérésein. Újabb tervezet az áprilisi törvényekig nem készült. Deák Ferenc igazságügyi miniszterségének volt jelentős szerepe abban, hogy néhány töredékében a hatályos jog részévé vált a törvényjavaslat, amely egyébként Európa-szerte elismerést vívott ki (Varga, 1980.; Mezey, 1998.; Molnár, 2004). Lonovics pedig különösen is jól ismerhette ezt a kodifikációs művet, hiszen tagja volt az 1840:5. tc. büntető- és javító büntetőrendszer tervének kidolgozására felkért 45 tagú választmánynak (Bárány, 2024a. 49). De elgondolásában az is szerepet játszhatott, hogy az 1830-as évektől általánossá vált a jogi képzettség a szabad királyi városi főhivatalnokoknál (Sasfi, 2013. 77).

A jogi oktatást célzó intézet pénzerejét biztosítottnak látta, hiszen maradt fenn összeg a bölcseleti iskola korábbi és legújabb, püspöki adományából származó tőke kamataiból, valamint az intézet földszintjén kialakított üzlethelyiségek bérbeadásából. Szükségtelennek vélte ezért a tanulmányi és közalapítványi támogatásokat, sőt a jövőre nézve lemondott azokról. A fennmaradó pénzből további intézeti fejlesztéseket helyezett kilátásba, például egy „nyugdíji tőke” alapítását.¹⁵

Érdeemes megemlíteni, Lonovicsot tanügyi törekvéseiben a barát, Reviczky Ádám távozása után az új vezetővel rendelkező magyar kancellária szintén támogatta: 1837-ben Pálffy Fidél kancellár rátermettségére, tudására, érdemeire és buzgalmára hivatkozva az első helyre nominálta a püspököt a nagyváradi tankerület főigazgatói jelöltjei között. Az illetékes udvari tanácsos egyetértett a kancellárral: kiemelte Lonovics tudását, ügyességét a felterjesztésekben, bátorságát és energiáját. Végül az új főigazgatót 1838 januárjában a csanádi püspök személyében jelölte ki az uralkodó (Bárány, 2024a. 82).

Ez irányú működése kapcsán egyelőre keveset tudunk, de feltehetőleg nem volt problémamentes a feladatkör, miként azt Fogarasy Mihály, akadémiai prodirektor (aligazgató) alábbi levele tanúsítja:

„Probatételeink nagyrésztben rosszul, sőt a keresztényhittanból, természet tanból, és magyar nyelvből oly silányul ütöttek ki, hogy szánakozni kell a nyilvános nevelés és oktatás ezen satyrain [...]”¹⁶

¹⁴ MNM KK OSZK Kt. Fol. Hung. 1920. II. 210–211. fol. Lonovics József levele a Helytartótanácsnak. (Másolat). S.l., 1845. aug. 21.

¹⁵ MNM KK OSZK Kt. Fol. Hung. 1920. II. 210–211. fol. Lonovics József levele a Helytartótanácsnak. (Másolat). S.l., 1845. aug. 21.

¹⁶ MNM KK OSZK Kt. Fol. Hung. 1920. II. 198–199. fol. Fogarasy Mihály levele Lonovics Józsefhez. Nagyvárad, 1845. febr. 27.

A bécsi Augustineum egykori rektora, a későbbi erdélyi püspök úgy vélte, a gond a tanári karban nem pedig a diákságban keresendő. Megköszönte egyúttal a püspök erélyes kiállását, személye iránti támogatását egy – további kutatásokat igénylő – konkrét ügy, valamint országgyűlési szereplése kapcsán (Bárány, 2023. 1047–1065):

„Illy édesded illy atyai összefüggés nélkül, nekem [...] lehetetlen lett volna ki állani azon bokros lelki fájdalmakat, melyeket az akademia megtekintise bennem mindannyiszor feléleszt.”¹⁷

Oktatási reformtervezetek

1845 őszen – feltehetőleg József nádor felkérésére – a csanádi püspök tervezetet készített Mednyánszky Alajosnak a középtanodákat taglaló, 1842. évi munkájára reagálva (Bárány, 2024a. 233). Lonovics jól ismerte a dokumentumot, hiszen a Helytartótanács tanulmányi bizottságának elnöke egykori reformtervezetéhez nem csupán a tanulmányi bizottság szakértőinek, hanem Lonovics és Grosser János piarista rendfőnököknek a tanácsát is kikérte (Kornis, 1927. 44).¹⁸ Éppen ezért a püspök – megfogalmazása szerint – csak „*okszerű javításokkal*” élt az egykori MTA igazgatósági, majd tiszteleti tagjának írásával kapcsolatban.

Lonovics nem „*ohajtónak*”, hanem szükségesnek vélte például, hogy kormányzati okokból, valamint a könnyebb átjárhatóság¹⁹ miatt minél jobban összehangolják az örökös tartományokbeli és a magyarországi iskolai osztályzatokat és tanulmányokat. Ugyanezen elv alapján,²⁰ valamint egyéb külföldi mintákra (pl. Anglia, Galícia, Holstein, Elzász) hivatkozva érvelt az ógörög rendes gimnáziumi tárgyként történő oktatása mellett. Szemben az eredeti tervezettel, úgy vélte, a latin nyelvtudásra épülő ógörög oktatás nem jelentene túlterheltséget a további három nyelv (latin, német, magyar) mellett, illetve a középtanodák „*humanisticus*” célját is ez szolgálná.²¹ A javarészt teológiában jártas, egyházi oktatókkal pedig megoldható a tanárság kérdése.²²

Az eredeti tervezettel összhangban javasolta a német nyelv rendes tantárgyként történő oktatását. Lonovics úgy vélte, az 1843–44. évi országgyűlés²³ előtt nem alaptalanul tartottak a Helytartótanácsban attól, hogy a német nyelv rendes tantárgyként történő oktatása a „*honszerte*” uralkodó „*magyar nyelv iránti féltékenység*” miatt visszatetszést fog eredményezni. Ez azonban már nem szempont, ellenben e nyelv hasznossága vitathatatlan. Míg a dikasztérium szerint kevés volt a németül tudó szerzetes tanár, addig a püspök feltételezte, hogy az érintettek javarészt megfelelő nyelvismerettel bírnak. Felvetette továbbá, hogy ha a magyar nyelv esetében csak a diákságra voltak tekintettel, akkor a német esetében sem lehet akadály „*egy két szerzetes tanítónak egyébként alig menthető tudatlansága*”. Ám csupán azok számára vélte kötelezőnek, akiknek szülei kérték az év elején.²⁴

¹⁷ MNM KK OSZK Kt. Fol. Hung. 1920. II. 198–199. fol. Fogarasy Mihály levele Lonovics Józsefhez. Nagyvárad, 1845. febr. 27.

¹⁸ A bizottsági elnök és a püspök együttműködésére a későbbiekben is sor került: a pozsonyi négyosztályos reáliskola tervét Mednyánszky és Lonovics tanulmányozták át (Kornis, 1927. 396–397).

¹⁹ Az eltérés kérdése különösképpen jelentkezett az egyetemenél: még 1846-ban is megtagadta az udvar a pesti és bécsi orvosi diplomák diszparitásának megszüntetését (Bényei, 1994. 200).

²⁰ A püspök megemlítette, hogy az örökös tartományokban rendes tantárgy volt, s marad az ógörög.

²¹ Vö. Az iskolai nevelés „*humanisztikus irányának*” folytatását a reformpolitikuskok – Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos – is támogatták (Borzásák, 1990. 23–25).

²² EPL. Kop. Cat. 41. fasc. 2. (1269.) Lonovics József tanulmánya a gimnáziumi oktatás reformjairól. Temesvár, 1945. nov. 8.

²³ 1844: 2. tc.-ben ugyanis a diéta többek között arról határozott, hogy a kapcsolt részek fő- és középiskoláiban rendes tárgyként fogják tanítani a magyart, amely Magyarországon a közoktatás nyelve lesz.

²⁴ EPL. Kop. Cat. 41. fasc. 2. (1269.) Lonovics József tanulmánya a gimnáziumi oktatás reformjairól. Temesvár, 1945. nov. 8.

A püspök úgy vélte, jóllehet az itáliai és osztrák területeken a két nyelvre nem volt külön tanítási óra meghatározva, a „*honi nyelv mint rendes tanulmány kitűnő helyet*” foglaljon el. A korábbi magyar törvényekre hivatkozva, illetve összehasonlítva a magyar nyelvet a német és az olasz nyelv állapotával indokolta véleményét: „*a magyar nyelv további kiművelését s terjedését főleg az iskoláktól várja*”.

„*E szerint szükségesnek vélem, hogy a’ mi eddig »litteratura hungarica« nevezet alatt a’ Bölcsészeti iskolákban tanították, a’ közép-tanodai három felsőbb osztályokba vitessék át, [...]’s az ifjuság a’ jelesb prósai s’ költészeti munkák olvasása mellett írásbeli feladatok kidolgozásában is gyakoroltassék [...].*”²⁵

– vélekedett e téren a főpap Megjegyezte továbbá, hogy bármely új rendszernek csak abban az esetben lesz „*becse, érdeme, kedvessége*” Magyarországon, ha a magyar nyelv rendes tantárgy lesz.

Úgy tűnik, a magyar nyelv Lonovics oktatásügyi törekvéseiben kiemelt helyet foglalt el. Vagy arról lehetett olvasni a sajtóban, hogy elrendelte a pasztorálteológia magyar nyelvű oktatását a szeminaristáknak,²⁶ vagy a temesvári líceum „*nemzeti irányáról*”, amelyet egyebek mellett

„*az intézet felállításában ritka buzgalommal fáradozó püspök urnak nemzeti nyelvünk érdekei mellett minden alkalommal tanúsított törekvései*”²⁷

biztosítottak. De arra is akadt példa, hogy a főpap gimnáziumi és líceumi tanulóknak fejtette ki, miért kívánatos a latin helyett mihamarabb magyarul oktatni a tudományokat.²⁸ A Temes vármegyében létrehozandó magyar iskolák kapcsán pedig – többek között – Lonovics azon intézkedéséről számolt be a sajtó, miszerint főigazgatóként

„*azonnal felszólítja a’ hatása alá tartozó tanítókat, hogy honi nyelvünket figyelembe vevén, ennek ápolásán ’s szorgalmas tanításán igyekezzenek*”.²⁹

Nem meglepő, ha az 1840-es évekre általánosságban pozitív közéleti megítélés övezte a főpap kezdeményezéseit.

„*A’ magyar akadémia nem képes munkás tagjainak módot nyújtani, hogy függetlenül csak hivatásuknak éljenek, sőt fizetni sem mindenikét; nem képes könyvtára’ nyomós öregbítésére, sőt minden szükséges folyóirat jártatására is; nincs tulajdon háza.*”

– fakadt ki például egy alkalommal idősebb Zeyk Dániel, kormányiszéki tanácsos, Fejér vármegye országgyűlési követe a különböző gazdasági és szellemi fejlődést célzó intézetek hatékonyabb támogatása érdekében (Zeyk, 1840). Néhány főpapot, köztük Lonovicsot, azonban jó példaként említett az iskolák és szociális intézetek létrehozása kapcsán. Sőt, az 1843-ban akadémiai taggá

²⁵ EPL. Kop. Cat. 41. fasc. 2. (1269.) Lonovics József tanulmánya a gimnáziumi oktatás reformjairól. Temesvár, 1945. nov. 8.

²⁶ Kevermes. *Jelenkor* 1840. okt. 3. 318.

²⁷ Temesvárott. *Jelenkor*, 1841. máj. 8. 146. „[...] a’ temesvári nemzeti iskola’ növendékeinél magyar ének hangzik, ’s bizton remélhetni, hogy nemsokára Lippán ’s Csákováron is a’ magyar egyházi beszéd ’s ének életbe jutásul, a’ másajku helységekben létező csekélyebb számú honfitársaink, addig is magyar tanítókkal levén ellátva, a’ nemzetiség’ virágzására legyen elég azt mondanunk, hogy minden a’ fentiszelt, méltóságos püspök úr’ kormánya alatti iskolában, a’ növendékek magyar írásra, olvasásra és számvetésre, nagy sikerrel taníttatván, nem is foglalandja el ezekben a’ tanítói széket más, mint kinek a’ magyar nyelv tulajdona.” (Böjtös, 1838. 333.)

²⁸ Szeged. *Pesti Hírlap* 1841. nov. 11. 832–833.

²⁹ Temesmegyei: Jelentés a’ Temes megyében felállítandó magyar iskolákról. *Társalkodó* 1839. szept. 21. 301–302.

választott csanádi püspök arcképe az elsőik között kapott helyet³⁰ az 1842-ben induló, a felvilágosult, hazafias eszméket képviselő politikusok portrészorozatában (Révész, 2021. 405).³¹

Ismeretes, hogy a reformkor egyik legjelentősebb diétai egyházi szónokának komoly tapasztalatai voltak a vallásügyi viták, illetve azok rendezése terén, elég csak az 1840–1841. évi római misszióra gondolni. Nem meglepő, hogy a gimnáziumok megreformálását célzó javaslatában az az országgyűlési fejlemény is szerepet játszott, miszerint engedélyezték a szabad áttérést a katolikusoknak (1844: 3 tc.). Lonovics úgy gondolta, hogy a hazai „társaság miveltebb osztályi közt” egyre terjed a vallási közömbösség, ami az egyháztörténeti hiányosságokból fakad. Ezzel párhuzamosan a „vallásos érzés világszerte fölébredt”, s az „emberek a religióval s az ezt érdeklő tudományok s vitatkozásokkal többet foglalatoskodnak mint valaha”. A főpap úgy látta, szükséges biztosítani az ifjaknak, „kik hivatva vagynak egykor a társaság élén állni”, rendes tárgyként a hazai és egyetemes egyháztörténeti tanulmányokat.³²

Nem hagyta szó nélkül a reáلتudományok oktatásában tapasztalható hiányosságokat, amelyek véleménye szerint a szükséges fejlesztésekhez nélkülözhetetlen mérnökképzésben éreztették leginkább kártékony hatásukat:

„[...] Europa miveltebb országa közt egy sincs, mellyben a' mathematicai ismértek olly kevésé volnának mint nálunk, elterjedve [...]. Pedig miután hazánk is a javítások practicus terén kezd mozogni, s miután el lévén közönségesen ismérve a víziszabályozások, vasutak s egyéb közlekedési módok eszközésének szükségessége [...] nem lehet nem buzgón ohajtani, miszerint a javított iskolai tanítás útján a mathematicai ismértek hazánkban mind inkább (!) terjedjenek.”³³

Erről személyes tapasztalattal is rendelkezhetett, hiszen még 1839-ben – Széchenyi javaslatára – Lonovicsot nevezték ki a Duna és a Tisza közötti csatorna tervéről a nádornak referáló bizottság élére.³⁴ Jóllehet, az uralkodó „az örökös tartományokra nézve a' mértannak a' középtanodai tanulmányok közüli kihagyását” rendelte el, Lonovics felvetette, hogy kérelmezzék azt mégis. Mednyánszky tervének megfelelően a fizikai és természetrajzi ismereteket is kívánatosnak vélte a középfokú iskolákban. Utóbbiakat azonban az uralkodó a bölcséleti iskolákba rendelte, így azok helyére tanácsolta a püspök a már említett egyháztörténeti oktatást.³⁵

Véleményének kialakításában ismét szerepet játszhattak a közéleti események. A gazdasági, gyakorlati szakműveltség fejlesztésének igénye ugyanis már az 1825–27. évi diétán megfogalmazódott. Mednyánszky 1842. évi elaborátumában – több ízben a reformellenzékkel megegyező indoklással – indítványozta is a középfokú reáلتanodák felállítását. 1846-ban pedig megnyitotta ugyan a kapuit a József Ipartanoda Pesten, a politechnikumra azonban még várni kellett (Bényei, 1994. 226–237).

A tanárképzés kapcsán a főpap az ún. ismétlő kollégiumokat nem támogatta, kizárólag a teológián „dicséretes előmenetellel bevégzett” pedagógiai tanulmányokkal engedett volna oktatni. A

³⁰ Fővárosi újdonságok. *Pesti Hírlap*, 1842. febr. 27. 138.

³¹ Franz Eybl portréja megtekinthető itt: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/5644>.

³² EPL. Kop. Cat. 41. fasc. 2. (1269.) Lonovics József tanulmánya a gimnáziumi oktatás reformjairól. Temesvár, 1945. nov. 8.

³³ EPL. Kop. Cat. 41. fasc. 2. (1269.) Lonovics József tanulmánya a gimnáziumi oktatás reformjairól. Temesvár, 1945. nov. 8.

³⁴ 1847-ben alakult temesvári vasúti társaság protektorává választotta a püspököt. Egy vasuti részvényes tag: Temesvári vasut. *Pesti Hírlap* 1847. jan. 24. 53–54.

³⁵ EPL. Kop. Cat. 41. fasc. 2. (1269.) Lonovics József tanulmánya a gimnáziumi oktatás reformjairól. Temesvár, 1945. nov. 8. „[...] emlékezve az olly igen gyakorlati angolokra is, kiknél a' »classics and mathematics« példabeszéddé vált, úgy gondoljuk, hogy mathesis, természettan és chemiában előkészítő oktatást lehet is kell is a' humanisticus iránynyal egyesíteni.” Vezér cikk. *Pesti Hírlap* 1841. máj. 10. (Idézi: Borzsák, 1990. 25.)

tanárok „tudományos kimivelése” céljából szót ejtett a külföldön „divatozó”, hasznos iskolai programokról, miszerint egy-egy oktató meghatározott témában tartana év eleji, ünnepi értekezést. A magyar iskolák könyvtári és egyéb felszereltségét nemzetközi szinten a legrosszabbnak vélte. Az iskolai tanításhoz szükséges hazai kézikönyvek hiányát külföldi kiadásokkal pótolta volna, valamint részletezte a kívánt munkálatokat a készítendő könyvek kapcsán. Továbbá célszerűnek vélte magyar viszonylatban is az udvari tanulmányi bizottság által, a testi fenyítés helyett javasolt fegyelmezési lehetőségeket. Zárásként sürgette az új középiskolai terv végrehajtásához szükséges munkálatok mihamarabbi megkezdését.

A pedagógusképzés témája szintén nem meglepő Lonovicstól. A szerzetesi múlttal rendelkező collegium repetentium elvén alapult az 1777. évi Ratio Educationis kétéves, egyetemi tanárképzője, amit azonban II. József megszüntetett, s a II. Ratio sem állította vissza. 1828-ban a Helytartótanács elrendelte ugyan a szerzetesrendeknek a kötelező, tankerületi igazgató előtti vizsgát, valamint az önálló tanárképzőre is érkeztek javaslatok, de 1849-ig megmaradt a szerzetesi forma a képzés kapcsán (Sasfi, 1993. 69).

Közismert, hogy az állami oktatás 1777-től 1848-ig felségjog volt. Az uralkodó körein kívül a társadalom egyes csoportjai az állami oktatási rendszerre szinte alig gyakorolhattak közvetlen, politikai befolyást. Az oktatás feletti ellenőrzés állandó konfliktusforrást jelentett az uralkodó és a rendi országgyűlés között (Sasfi, 1993. 123). A főpap azonban – miként az a fentebbiekből kiderül – több ízben is hivatkozott a diétai fejleményekre, szerepet adva ezáltal a magyar közéletnek az oktatásügyben.

A gimnáziumokat követően több részletben készítette el – József nádor felkérésére – a felsőoktatás átalakításáról szóló javaslatait. Külön foglalkozott a jogi, s a bölcsészeti oktatás megújításával, valamint a tanulmányügy igazgatásával, kormányzásával.³⁶ A felsőoktatás kapcsán szintén közrejátszottak az országgyűlési események. A liberálisok ugyanis egyre inkább érezték, hogy a pesti egyetem tanítási rendszere és gazdálkodása átfogó reformra szorul. Az 1843–44. évi diétán benyújtott feliratjavaslat jól mutatta, hogy a sérelmi politikát felváltotta az intézmény korszerűsítésének igénye. Az ellenzék az országgyűlés hatáskörében látta kivitelezhetőnek a reformokat, míg a főrendek és a katolikus klérus – utóbbi az egyetem katolikus jellegéből kifolyólag – tagadta a diétai intézkedések jogosságát. A diétai események hatására azonban kénytelen volt lépéseket tenni a kormányzat (Bényei, 1994. 200).

Lonovics is kritikusabb volt az egyetemi oktatás kapcsán. A főpap a külföldi tanintézeteket figyelembe véve Mednyánszky tervezetét a gimnáziumi munkálathoz viszonyítva sokkal kevésbé vélte elfogadhatónak.³⁷ Egyetértett például azzal, hogy a jogot oktató intézetekben ugyanazok legyenek a rendes tárgyak, illetve egyes rendkívüli tárgyaknak saját tanszékei legyenek az egyetemen. Ám – szemben az eredeti munkálattal, amely minden intézmény esetében hároméves képzéssel számolt – Lonovics a líceumoknál és akadémiáknál két évfolyamot javasolt, az egyetemre – a tárgyak „kimerítőbb előadása” okán – pedig három évfolyamot és a rendkívüli tantárgyaknak külön még egyet irányzott elő. A két évre rövidítés lehetőségét egyebek mellett azzal indokolta, hogy az iskola nem tudósképző, hanem csak a tudományos szomjat kelti fel, az általános ismereteket nyújtja:

³⁶ EPL Kop. Cat 41. fasc. 1. (1268.) A tanulmányi ügy igazgatásáról és kormányzásáról. (Lonovics József saját kézírású irománya.); A jogászai tanfolyam tanulmányiról (S.k.); Lonovics József levele József nádorhoz. S.l., 1846. ápr. 24. (Tervezet).

³⁷ Vö. EPL Kop. Cat 41. fasc. 1. (1268.) Lonovics József levele József nádorhoz. S.l., 1846. ápr. 24. (Tervezet).

„[...] áll ez a' bölcsészeti s' más tudományokra nézve is, mellyeket bár milly hosszú tanfolyam alatt voltakép megtanulni lehetetlen, miután egy-egy közülök e' tekintetben egy egész élet szorgalmát 's verejtékét igényli. Az iskolák nem arra szánvák, hogy azokban tudósok képeztessenek!”³⁸

A kétéves képzésben – szemben az eredeti javaslattal – délutáni oktatást is tervezett, máskülönben azt a tanulók nagy valószínűséggel nem hasznosan (pl. heverészás, multságok) töltik el:

„Valamint a' házi ügy iskolai nevelésnek főtítka abban rejlik, hogy az ifjak, a' mennyire az egészségbeli tekintet megengedi, állandóul el legyenek foglalva 's mennél kevesebb olly üres idejök maradjon fel, mellynek használata szabad tetszésökröl függjön.”³⁹

Vázolta a líceumok, akadémiai, egyetemi évfolyamok pontos tantervét is. Ezekben olyan felvetések szerepeltek, miszerint például az államtant (statisztika) ne a bölcséleti, hanem a jogtudományoknál oktassák, a bányajog maradjon rendkívüli tantárgy, hiszen külön iskolatípus kötődik hozzá (vö. Selmechánya). A segédtudományok (oklevél-, címer- és pecséttan) ne kapjanak rendes órát a jogi oktatásban, mivel azok a bölcsészethez kapcsolódnak, ahogy a számadástanra sincs szükség a „jogtanodákban”. Az egyházjogot meghagyta volna rendes óraként az egyetemen, illetve a házasságjogot és az egyházi javadalmakat érintő jogot az akadémiákban, valamint a líceumokban is tanítandónak vélte. Különösen pártolta a római jog rendes tárgyként történő oktatását az egyetemen.⁴⁰

A tanulmányi rendszer igazgatásáról Mednyánszky, az örökös tartományokbéli állapotokat is szem előtt tartó „jeles dolgozata” kapcsán csupán néhány javaslattal bírt a csanádi főpap.⁴¹ Így például az október 15. utáni felvételi kérelmek engedélyét az elnök helyett a kari igazgatókra bízta volna. Helyeselte a felvétést, miszerint a visszaélések elkerülése céljából a szigorlati taxákból ne részesüljenek a tanárok, a dékánok, az igazgatók. Utóbbiaknak az egyetem pénztárából „rendes díjt” szabott volna ki, hogy hivatalnoki munkájukat ne áldozatként, hanem kötelességként végezzék. Külföldi minta alapján javasolta a tanári pályázatok (csőd) helyett „a rendes tanulmányok egy egy ágát előadó”, habilitált docensek és rendkívüli tanárok rendszerének bevezetését. A tanszék által választott docenseket kiadott munkájuk és annak alapján a közvélemény ajánlaná. A rendkívüli tanárok a dicséretesen működő docensek közül lennének kinevezve. Rendes fizetésük nem lenne, azt a diákok utáni tandíj pótolná. Javasolta, hogy a felsőoktatásban (akadémiák, líceumok) helyet kapó hitszónokokat szintén pályázat (csőd) helyett az illetékes püspök vagy szerzetesrendek előljárói nevezzék ki.⁴²

A püspök az egyetemi és akadémiai tanárookra nézve megtartotta volna a három év próbaidőt. Úgy vélte, a testi fenytés már nem egyezik a „mái nevelési elvekkel”. Külföldi mintákra hivatkozva itt is szót ejtett a délutáni óratartásról az egyetemen és a „főtanodáknál”. Az eredeti tervezetben javasolt, csütörtöki mellett a keddi szünetet – annak céljából, hogy több idő maradjon „a' magán tanulásra, 's a nyelvek, szép művészet és gymnasticai testgyakorlatok tanulására” – nem pártolta.⁴³

³⁸ EPL Kop. Cat 41. fasc. 1. (1268.) A jogászi tanfolyam tanulmányiról (Lonovics József s.k. tervezete).

³⁹ EPL Kop. Cat 41. fasc. 1. (1268.) A jogászi tanfolyam tanulmányiról (Lonovics József s.k. tervezete).

⁴⁰ EPL Kop. Cat 41. fasc. 1. (1268.) A jogászi tanfolyam tanulmányiról (Lonovics József s.k. tervezete).

⁴¹ EPL Kop. Cat 41. fasc. 1. (1268.) A tanulmányi ügy igazgatásáról és kormányzásáról. (Lonovics József s.k. tervezete.)

⁴² EPL Kop. Cat 41. fasc. 1. (1268.) A tanulmányi ügy igazgatásáról és kormányzásáról. (Lonovics József s.k. tervezete.)

⁴³ EPL Kop. Cat 41. fasc. 1. (1268.) A tanulmányi ügy igazgatásáról és kormányzásáról. (Lonovics József s.k. tervezete.)

1845-ben nyilvánossá vált az elemi iskolák szabályzata, Lonovics azonban – szintén nádori kérésre – az alsóbb oktatási intézmények felügyeletéről⁴⁴ is kifejtette véleményét, miszerint azt a püspökségekre ruházta volna. Úgy gondolta, a tankerületi főigazgató túlterheltségéből kifolyólag nem képes a különböző szintű iskolák felügyeletét ellátni, valamint az elemi oktatás (pl. kántorok) kapcsán súrlódásba is kerülhet az illetékes egyházmegyei vezetővel.⁴⁵

Tervét elküldte Barkóczy László székesfehérvári püspöknek is. Az egykori egri kanonoktárs felvetette: vajon a javasolt, a püspöki hivatalnál fogva személyes püspöki „terhek” széküresedés esetén kihez kerülnének? Túl sűrűnek vélte egyúttal a heti tanácskozás tartását és ahhoz kapcsolódóan, a Helytartótanács részére készített jegyzőkönyvvezetés gyakorlatát, valamint hiányolta a törvényi szabályozást az uradalmi tanítók kiválasztását, kinevezését és elbocsájtását illetően.⁴⁶ Ám általánosságban hasznosnak vélte a felvetést:

„De mindezen némi ellenvetéseim mellett semmi kétségem h. sokkal több siker várhatni ha népnevelés tökéletesen a püspökök kezébe tétetik le átallyában is és elvileg.”⁴⁷

A csanádi püspök oktatásügyi igyekezete érthető volt. Apponyi György 1846. január 26-i, az adminisztrátori rendszer bevezetését értékelő memorandumában ugyanis Lonovicsot javasolta a Pesti Királyi Egyetem elnökének, amely döntés a váci püspökség élére történő áthelyezéssel is együtt járt volna (Bárány, 2024a. 234).

Külföldi iskolalátogatás

A reformkor kezdetén a kormányzat rendeletekkel gátolta a külhoni egyetemek látogatását. Az 1832–36. évi, valamint az 1839–40 évi diéta vallásügyi javaslatokban kívánalomként vetették fel, hogy mind a katolikusok, mind a protestánsok a külföldi tanintézeteket szabadon látogathassák.⁴⁸ Az 1840-es években könnyebben utazhatott külföldre a magyarországi diákság. Az 1843–44. évi országgyűlésen már nem vallási kérdésként, hanem a „hon polgárainak” jogainak megsértéseként merült fel a téma, amelyet az utolsó rendi diéta nem is tárgyalt (Bényei, 1994. 140–149.; Bárány, 2024a. 234).

Egyelőre nem bizonyított, hogy Lonovics 1840–41. évi római kiküldetése kedvező hatással volt a protestáns iskolalátogatások újbóli engedélyezésére, de a katolikus ügyben jelentős előrelépést jelentett. A csanádi püspök Rómában először Jan Philipp Roothaan jezsuita generálishoz fordult a Collegium Germanicum et Hungaricumba küldendő magyar diákok ügyében, csak ezt követően vetette fel a csanádi püspök a Collegium ügyét az egyházfőnek. A püspöki karban a soron következő

⁴⁴ A szóban forgó felügyeletet a tankerületi főigazgatónak alárendelt, királyi kinevezésű, tehát állami hivatalnok, az elemi iskolai felügyelő látta el (Bényei, 1994. 45–46). Csak a hitoktatás tartozott püspöki felügyelet alá (Mészáros, 1980. 256).

⁴⁵ EPL Kop. Cat 41. fasc. 1. (1268.) Lonovics József levele József nádorhoz. Makó, 1846. szept. 20. (Másolat).

⁴⁶ Noha a falusi és mezővárosi tanodák irányítója a plébános volt, felügyelői hozzájárulással a fenntartó (földesúr, község, város) választotta a tanítókat. A fenntartónak – a tanulmányi és fegyelmi kérdéseket leszámítva – volt beleszólása az ügyintézésben. Mivel a vonatkozó rendeletek nem tartalmaztak határidőket, normatívákat, így szankcionálni sem lehetett a mulasztásokat: tulajdonképpen a földesurakra és a községekre volt bízva az iskolaépítés, illetve az, hogyan dotálják a tanítókat (Bényei, 1994. 46–47).

⁴⁷ OSZK Kt. Fol. Hung. 1920. II. fol. 246–247. Barkóczy László levele Lonovics Józsefhez. Székesfehérvár, 1846. dec. 24.

⁴⁸ Mindeközben a külföldről érkező, nem intézményes keretek között zajló oktatásnak is igyekeztek gátat szabni. Az egyik tagja (Johannes Mühlhäuser) által letartóztatásban is érintett Bázeli Missziós Társaság tevékenysége kapcsán Reviczky felhívta a figyelmet – egyebek mellett – az alapelve, miszerint a tagok jogosultak és képesek legyenek a szentírási értelmezésre lelkész vagy vallásánár nélkül. MNM KK OSZK Kt. Fol. Hung. 1920. I. Reviczky Ádám levele Lonovics Józsefhez. Baden, 1834. aug. 22.

diéta idején tárgyalták a kérdést. 1843 nyarán Lonovics tájékoztatta a generálist, hogy a következő tanévtől küldenék a növendékeket, valamint információt kért a kollégiumra és a kiküldendő személyekre vonatkozólag. A generális visszajelezte, hogy abban az évben felvesznek két magyart, majd évente kettőt–kettőt, hogy nyolc magyar növendék legyen. Összességében, több mint hatvan év után, 1844-ben egy, majd 1845-ben újabb három magyar növendék tanulhatott a kollégiumban (Bárány, 2024a. 235–237).

A régi–új lehetőség után a magyar főpapok mellett a diákok is hamar érdeklődni kezdtek: a bécsi Pázmáneum teológiai hallgatói közül egyesek római kiküldetésüket kérték.⁴⁹ Az Örök Városban azonban számos kihívással kellett szembesülnie az ifjaknak. A jezsuita intézmény sajátos működéséhez történő alkalmazkodás mellett a tanulók például – társaik révén – bepillantást nyerhettek a nemzetközi politikai viszonyokba:

„Hannoverából királyi parancs következtében senkinek sem szabad jőni; s így már most csak rajtunk a sor, a mi bizonyosan megtörténik, mert azon bizonyos notabilitások, kik a majom szerepét viselik, következetlenek lennének, ha ezt nem tennék.”⁵⁰

De a megszokottól eltérő éghajlat is megpróbáltatást jelenthetett számukra:

„Azt tapasztalni Romában, hogy minél erősebb és egészségesebb valaki, annál rosszabból érzi magát, ha az ugynevezett scirocco szél beköszönt [...]”⁵¹

Összefoglalás

Lonovics József polgári családban nőtt fel. Pap és orvos is található testvérei között, akik feltehetőleg támogatták őt papi pályáján. A számos, oktatást, tudományt szolgáló intézménnyel rendelkező Egerben végzett tanulmányai, fiatalkori működése komoly hatással lehettek rá, egykori egyházmegyéjére hivatkozott például a temesvári líceumalapítási terveiben. Az 1840-es évek közepére az iskolaügy kiemelt fontosságúvá vált számára: Mednyánszky Alajos munkássága kapcsán az alap-, közép-, és felsőfokú oktatásra, valamint a tanügyigazgatásra vonatkozóan készített reformtervezeteket vagy véleményezte a már meglévőket. Az aktív politikus javaslataiban szerepet kaptak a magyar országgyűlés fejleményei – új törvények, törvényjavaslatok – súlyt adva ezáltal a diétának az oktatásügy terén. Felvetéseiben egyúttal olyan elemek jelentek meg, mint a birodalmi oktatási rendszer összehangolásának szükségessége, a magyar nyelv ápolásának jelentősége, a reáltudományok középiskolai hiánya és fontossága, a pedagógusképzés hangsúlyozása, a testi fenyítés megszüntetése, egyetemi docensi rendszer bevezetése vagy az elemi iskolák püspöki felügyelete.

Jelen tanulmány jól mutatja, hogy Lonovics reformkori oktatásügyet érintő működése rendkívül szerteágazó volt, ami további kutatásokat igényel. Érdemes lenne például közelebbről megvizsgálni a terjedelmes, jogi oktatásra vonatkozó reformtervezetet, de a soknemzetiségű területet kormányzó, a magyar nyelv ügye melletti elköteleződéséért akadémiai tagságot elnyerő csanádi püspök nemzetiségekkel való viszonyának feltárása szintén fontos információkkal szolgálhat, s nem csupán a pedagógiatörténet számára.

⁴⁹ EPL Kop. Cat. 6. No. B. (1211.) Krotky József levele Kopácsy Józsefhez. Weidling, 1843. szept. 13. (Nr. 840.); EPL Kop. Cat. 6. No. B. (1211.) Blümelhuber Ferenc levele Kopácsy Józsefhez. Bécs, 1844. máj. 9. (Nr. 391.)

⁵⁰ EPL Kop. Cat. 6. No. B. I. 12. (1211) De Apollinari Romano relatio unius alumni de anni 1846.

⁵¹ EPL Kop. Cat. 6. No. B. I. 12. (1211) De Apollinari Romano relatio unius alumni de anni 1846.

Rövidítések

MNM KK OSZK Kt. = Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára,

Fol. Hung. 1920. Lonovics József iratai

EPL = Esztergomi Prímási Levéltár,

Kopácsy József érsek (1838–1847) iratai

Kop. Cat. 41. Scholae triviales, nationales [...]

Kop. Cat. 6. Seminaria

Források

Fővárosi újdonságok. *Pesti Hirlap* 1842. febr. 27. 138.

Kevermes. *Jelenkor* 1840. okt. 3. 318.

Szeged. *Pesti Hirlap* 1841. nov. 11. 832–833.

Temesmegyei: Jelentés a' Temes megyében felállítandó magyar iskolákrul. *Társalkodó* 1839. szept. 21. 301–302.

Temesvari vasut. *Pesti Hirlap* 1847. jan. 24. 53–54.

Temesvárott. *Jelenkor* 1841. máj. 8. 146.

Vezér cikk. *Pesti Hirlap* 1841. máj. 10.

Böjtös Imre (1838): N[eme]js Temes v[ár]megyében a' nemzeti nyelv terjedése. *Társalkodó* 1838. okt. 24. 333.

Eötvös József (2025): *Levelek II/I. 1848. március 22 – 1848. szeptember 22*. S.a.r.: Balázs Péter – Cieger András – Gángó Gábor. Jegyz. készítette: Bárány Zsófia – Cieger András – Szalisznyó Lilla – Vörös Katalin. Bev. tan. írta: Bárány Zsófia – Cieger András – Gángó Gábor – Vörös Katalin. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2025.

Ipolyi Arnold (1873): Lonovics József érsek, M. Akadémiai igazgató- és tiszt. tag emlékezete. Tartatott a Magyar Tudom. Akadémiában 1868. május 18. In: *Ipolyi Arnold kisebb munkái II*. Kiadja Ráth Mór, Budapest, 1873. 2–133.

Pyrker János László (2025): *Életem (1772–1847)*. Ford. Kósa Györgyi. Líceum Kiadó, Eger, Megjelenés alatt.

Zeyk Dániel (1841): Pénz van, csak erős akarat legyen. *Társalkodó* 1841. márc. 17.

Felhasznált irodalom*

- Bárány Zsófia (2024a): „*Lelke mélyén szabad röptű szellem.*” *Lonovics József, egy magyar főpap a reformok világában.* HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- Bárány Zsófia (2024b): A Magyar Tudományos Akadémia egyházi mecénásai. In: Klement Judit (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia egyházi mecénásai.* Magyar Tudományos Akadémia – HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest. 135–154.
- Bényei Miklós (1994): *Oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken.* Csokonai, Debrecen.
- Borzák István (1990): *Kell-e a latin?* Gondolat, Budapest.
- Diósszilágyi Sámuel (1984): *Hollósy Kornélia élete és művészete.* Makói Városi Tanács VB., Makó.
- Hamza Gábor (2021): *Emlékezés Lonovics Józsefre (1793–1867), a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti és igazgatósági tagjára.* <https://tinyurl.com/2f6ssk86>
- Keszei András (2018): *A középfokú oktatás felekezeti változatai és társadalmi háttere a 19. század első felében Pesten.* Korall, Budapest.
- Kornis Gyula (1927): *A magyar művelődés eszményei, 1777–1848. II.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Mezey Barna (1998): Deák Ferenc és a büntető eljárásjog reformja 1848-ban. In: Molnár András (szerk.): *A Batthyány-kormány igazságügyminisztere.* Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg. 159–184.
- Mészáros István (1980): Az első hazai állami népoktatás-reform (1845). *Századok* 114(2), 229–259.
- Molnár András (2004): Deák Ferenc és az 1843/1844. évi országgyűlés. In: Molnár András (szerk.): *Zala követe, Pest képviselője. Deák Ferenc országgyűlési tevékenysége 1833–1873.* Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg. 74–90.
- Révész Emese (2021): „A század hőse előtted”. Gróf Széchényi István képi reprezentációja a sokszorosított grafikában 1835–1861 között. *Ars Hungarica* 47(4), 395–432.
- Sasfi Csaba (2013): *Gimnazisták és társadalom Magyarországon a 19. század első felében.* Korall, Budapest.
- Tóth Ferenc (1996): *Makói temetők.* Makó Város Önkormányzati Képviselőtestülete – Belvárosi Római Katolikus Egyházközség, Makó.
- Ugrai János (2022): Reformkori akadémikusok foglalkozása, különös tekintettel a papokra és tanárookra. *Korall* 90, 5–25. <https://doi.org/10.52656/KORALL.2022.04.001>
- Urbán Aladár (1980): Reformtörekvések és történelmi tanulságok. Az alkotmányos fejlődés korabeli eredményei és a politikai publicisztika kezdetei Magyarországon 1841–1842. *Századok* 114(1), 27–51.
- Varga János (1980): *Deák Ferenc és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete.* Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1980.
- Vargha Domokosné és Kanyó Sándor (1988): *...csillagkoronák éjjeli barátja. Tittel Pál élete és működése.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

* A tanulmányban előforduló webes hivatkozások utolsó ellenőrzési dátuma: 2025. november 3.

